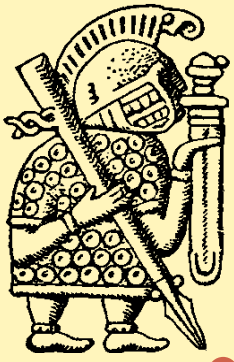

FORNVÄNNEN

JOURNAL OF SWEDISH ANTIQUARIAN RESEARCH

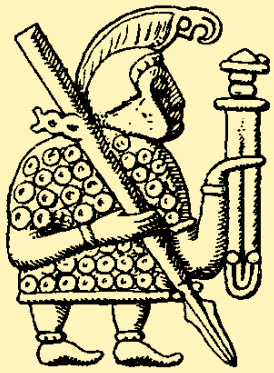

2023/2

Mora sten och trekronorvapnet

Av Mats G. Larsson

I *Fornvännen* 117 presenterar Christian Hohenthal en värdefull redogörelse för bakgrunden till notarius publicus besök vid Mora sten 1434 och den beskrivning av monumentet som gjordes då (2022, s. 281–284). Detta är den enda samtida, och givetvis den absolut viktigaste, källan när det gäller kungavalsstenen, men det kan ändå vara av intresse att blicka ett par århundraden framåt i tiden, även om uppgifterna då är betydligt osäkrare.

Jag tänker då främst på de uppfattningar som vid denna tid fanns angående stenens ornamentering. Jag har tidigare diskuterat denna i min uppsats om Mora ting i *Fornvännen* (2010, s. 299–301) och föreslagit att det i museibyggnaden bevarade marmorblock som har en vapensköld med tre kronor inhuggen ursprungligen varit en central del av Mora sten. En genomgång av äldre litteratur visar nu att jag var långtifrån först med en sådan tanke, utan att den var förhärskande i historieskrivningen åtminstone från början av 1600-talet och fram till samma århundrades senare del. Bakgrunden var i samtliga fall tvisten med Danmark angående vilket rike som hade de äldsta rättigheterna att använda trekronorskölden som riksvapen.

Den tidigaste uppgiften finns i den första versionen av Johannes Bureus *Adulruna Rediviva* (1605, s. 42–43), där Mora sten räknas upp bland de olika bevisen för att trekronorvapnet har använts i Sverige sedan äldsta tider. Han säger här att stenen ifråga låg ”*in loco eligendis regibus*” (”på platsen för kungavalen”). Att det handlar om den ännu bevarade trekronorstenen framgår tydligt av en av de senare versionerna av *Adulruna*, tillägnad drottning Kristina. I denna är stenen ifråga avbildad tillsammans med texten ”Mora sten, wid hvilken fordom Swea Rikes konungar waldes och almänt först underkundes och utropades, hwilken i många hundrade år har legat stilla på Mora äng uti Tiundaland en mijl från Upsala” (Bureus u.å., s. 96). Bureus förefaller sålunda ha uppfattat saken så att valen skedde invid stenen och inte med kungen stående på den.

År 1612, alltså inte långt efter Bureus första *Adulruna*, publicerade Johannes Messenius sin skrift *Specula*, vilken även samma år trycktes i svensk översättning under titeln *Sweriges Rijkes Skådhetorn*. I denna (s. 41) ger han en beskrivning som är något annorlunda än Bureus på så vis att han säger att valet skedde på trekronorstenen: ”aff en gammal och Nampnkunnigh steen widh Ubsala/ Morasteen benämd/ på hwilken om Swea Konungars waal fordom icke är hållet/ hafwer thet aldeles blefwet ogillat: Ty på thenne steen finnes the tree Cronor/ medh så gammalt arbete uthuggne/ att the nu icke uthan nogha tilseende synnas kunne”.

Tvisten med Danmark gick dock vidare, och under senare delen av 1600-talet gav Johannes Schefferus på kunglig befallning ut en särskild bok i frågan. I den tar han bland andra bevis upp Mora sten, som han säger har vapenskölden med tre kronor inhuggen (1678, s. 97, 126). I samma utgåva finns även tryckt en skrivelse till Schefferus från riksantikvarien Johan Hadorph, daterad den 1 augusti 1678, där denne som det äldsta belägget för trekronorvapnet anför Mora sten ”der Sweriges Konungar af Hedenhös hafwa waldz” (1678, s. 308). Att det även här handlar om den sten med trekronorskölden som i dag ligger i museibyggnaden vid Mora äng framgår av den bild som åtföljer texten, där stenen visas i helt respektive sönderslaget skick (1678, pl. 6) (fig. 1).

Även om det är oklart huruvida dessa uppgiftslämnare menat att ceremonin skett på eller invid stenen så framgår det tydligt att de ansåg att trekronorstenen var identisk med kungavalsstenen Mora sten. Därmed skulle även den uppgift kunna förklaras som Messenius ger i sin *Scondia Illustrata* att Mora sten flyttats till en plats på ängen där den fortfarande kunde ses (Holmgren 1954, s. 7–8). Också de efterforsk-

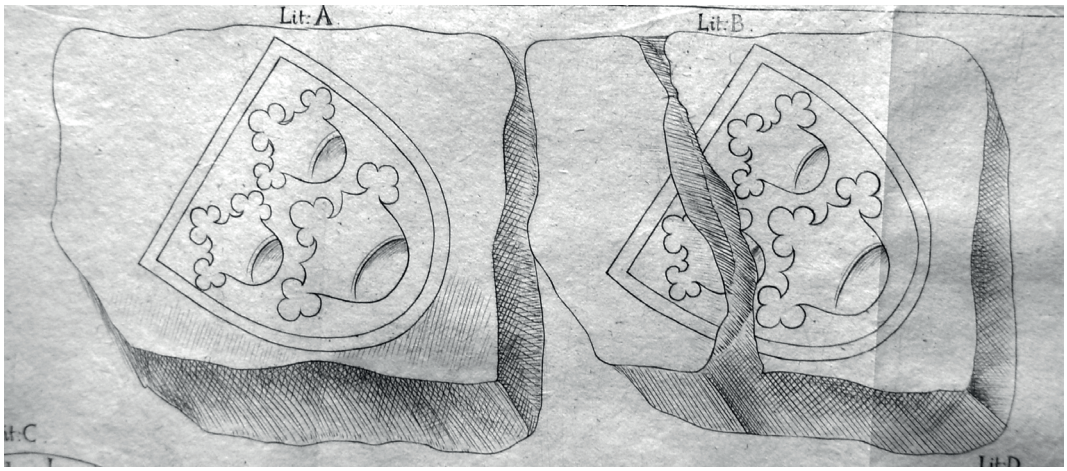

Fig. 1. Trekronorstenen enligt Schefferus *Antiqvis verisqve Regni Sveciæ Insignibus*, 1678, pl. 6, signerad av Johan Peringskiöld. – The stone with the three crowns according to Schefferus *Antiqvis Verisqve Regni Sveciæ Insignibus*, 1678, pl. 6, signed by Johan Peringskiöld.

ningar efter ”den rätta Mora sten” som ska ha skett under Gustav Vasas och Johan III:s tid (Holmgren 1954, s. 35–40) har sannolikt gällt just trekronorstenen. Vidare kan samma bakgrund förklara det intresse efterföljaren hertig Karl/Karl IX visade för saken genom att han år 1602 gav Johannes Bureus befallning om att Mora stenar skulle ”förnyas”, vilket gav anledning för Bureus att samma år göra en avritning av ”Mora sten”, såsom han noterat i sina anteckningar (Klemming 1883, s. 22–23).

Om det fanns en verklig tradition bakom dessa uppfattningar eller om det endast rört sig om lärda spekulationer mot bakgrund av tvisten med Danmark går inte att avgöra. Den genomgång av materialet och måtten i de block som förvaras i museibyggnaden, som jag presenterat i min tidigare uppsats (Larsson 2010, s. 300–301), stärker dock i viss mån det förstnämnda alternativet, även om ingen av de dåtida historieskrivarna till skillnad från mig dragit slutsatsen att trekronorstenen utgjort endast en del av valstenen – det är i själva verket anmärkningsvärt att ingen av dem, såvitt jag kunnat finna, resonerat kring blockets ringa storlek samt påtagligt ojämna form och kantiga sidor.

Det har legat utanför denna genomgångs syfte att belysa hur 1600-talsforskarnas uppfattning med tiden kommit att övergå till att såväl trekronorstenen som övriga block i museibyggnaden klumpats ihop under begreppet ”dokumentstenar”. Jag kan bara konstatera att de under 1900-talet allmänt kallades så, vilket gäller även i Holmgrens relativt ingående uppsats om Mora sten (1954, s. 35, 39, 41). Det är dock dags att sluta använda detta vilseledande begrepp mot bakgrund av att de flesta av blocken helt saknar tecken på att ha varit avsedda att dokumentera kungaval eller har en lämplig form för detta ändamål (Larsson 2010, s. 299–301).

Referenser

Bureus, J., 1605. *Adulruna rediviva seu sapientia sveorum veterum de mysteriis alphabethi trium corona*. Handskrift i Uppsala universitetsbibliotek.

– u.å. *Adulruna rediviva seu sapientia sveorum veterum de mysteriis alphabethi trium corona*. Handskrift i Kungl. biblioteket (Rålamb 8:o nr 9).

Hohenthal, C., 2022. Några anmärkningar rörande Peter Tidekessons intyg om inskriptionen vid Mora sten (1434) och dess historiska sammanhang. *Fornvännen* 117:281–284.

Holmgren, G., 1954. När försvann Mora sten? *Historisk tidskrift* 1954:1–43.

Klemming, G. E., 1883. Anteckningar av Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus. *Samlaren* 4:12–43, 71–126.

Larsson, M. G., 2010. Mora sten och Mora ting. *Fornvännen* 105:291–303.

Messenius, J., 1612. *Specula, Thet är Sweriges Rijkes Skådhetorn, Theruthinnan thet berömlige Swea och Götha Rijkes allehanda egentlige Lägenheet/Herrlighet och tillstånd uthtryckligen affmålas.* Stockholm.

Schefferus, J., 1678. *Antiqvis verisqve Regni Sveciæ Insignibus.* Stockholm.

Mats G. Larsson

Bräcksta Guckedal 88
SE-743 93 Vattholma
matsglarsson631@gmail.com

Utgiven av
Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen finns på webben i sin helhet från första årgången och publiceras löpande där med ett halvårs fördröjning med licens CC-BY: vitterhetsakademien.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör
Mats Roslund
Vitterhetsakademien
Box 5622, 114 86 Stockholm
mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript
Peter Carelli
Vitterhetsakademien
Box 5622, 114 86 Stockholm
fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer
Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se
Elin Fornander, elin.fornander@shm.se
Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Produktion och distribution
eddy.se ab

Prenumeration
eddy.se ab
order@bokorder.se
0498-25 39 00

Helårsprenumeration i Sverige (4 häften) 300 kronor, lösnummer 90 kronor
Helårsprenumeration utlandet 350 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research
published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities
Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 350:–

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.
Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN (»The Antiquarian«) has been published by the Royal Academy of Letters, History and Anti quities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden Fornvännen is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.
The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813
Printed in Latvia by Adverts, in collaboration with Printpool, 2023.